

Отримано: 27 серпня 2023 р.

Прорецензовано: 05 вересня 2023 р.

Прийнято до друку: 10 вересня 2023 р.

e-mail: lv22@ukr.net

ORCID-ідентифікатор: <https://orcid.org/0000-0002-1287-6822>

DOI: 10.25264/2311-5149-2023-30(58)-4-13

Поврозник П. П. Бюджетно-податкові інструменти стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в умовах цифровізації національної економіки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, вересень 2023. № 30(58). С. 4–13.

УДК: 336.225

JEL-класифікація: E62, H25

Поврозник Петро Павлович,
аспірант кафедри економіки підприємства
Львівського національного університету імені Івана Франка

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено сутність поняття інноваційного підприємництва та визначено роль держави у його стимулюванні бюджетно-податковими інструментами. З метою виявлення проблем та обґрунтування напрямів їх вирішення проведено аналіз інноваційної активності підприємств в Україні та структури витрат на інновації за джерелами фінансування. Розглянуто ключові інструменти бюджетно-податкового стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в Україні. Запропоновано рекомендації щодо підвищення ефективності використання бюджетно-податкових інструментів підтримки інноваційного підприємництва для забезпечення сталого розвитку країни в умовах глобальних технологічних змін і цифровізації та необхідності післявоєнного відновлення.

Ключові слова: інноваційний розвиток підприємництва, бюджетно-податкові інструменти, державна фінансова підтримка, цифровізація економіки.

Petro Povroznyk,
graduate student at the Department of Economics of Enterprise,
Ivan Franko National University of Lviv

BUDGETARY AND TAX TOOLS FOR STIMULATING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN THE CONDITIONS OF THE NATIONAL ECONOMY DIGITALIZATION

With a deep conviction that innovation is a key driver of economic development, this study explores the essence of the concept of innovative entrepreneurship and the role of the state in stimulating it through budgetary and tax instruments. Fiscal and budgetary instruments encompass a set of measures employed by the state to ensure the appropriate level of financing for specific sectors of the economy and to regulate the relationship between taxpayers and the state budget. In order to identify problems and propose solutions, an analysis of the level of innovation-active enterprises in Ukraine was conducted, and the structure of expenses for innovation management by sources of financing was examined. The primary budgetary and tax measures to stimulate innovative entrepreneurship in Ukraine are outlined. Based on the analysis, recommendations are presented to enhance the effectiveness of using budgetary and tax instruments to stimulate innovative entrepreneurship, which can contribute to ensuring the sustainable development of the national economy in the face of global technological changes and digitalization.

The balanced and coordinated application of budget and tax stimulation tools, guided by a well-considered strategic vision of Ukraine's state policy measures, is one of the challenges of the current phase of economic and societal transformation in the context of ongoing challenges, including war. Prospects for future scientific research lie in a more in-depth examination of the possibilities of utilizing tax incentives, considering existing contradictions and debates, as well as grant support to foster innovative entrepreneurship and ensure the growth of the national economy amidst current security threats in Ukraine.

Keywords: innovative development of entrepreneurship, budgetary and tax instruments, state financial support, digitalization of the economy.

Постановка проблеми. Прогрес соціуму та глобальні економічні тренди сьогодення пов'язані з широким впровадженням цифрових технологій та інноваційною конкурентоспроможністю країни. Це обумовлює необхідність адаптуватись як сучасному бізнесу, так і громадському сектору та ефективніше використовувати нові можливості. Суттєвою проблемою при цьому є ресурсозатратність та висока вартість технологічних рішень для підприємств в Україні, що ускладнюється війною з росією та необхідністю післявоєнного відновлення. У цьому контексті актуалізується потреба стимулювання інноваційних підприємств, зокрема із застосуванням бюджетних та податкових інструментів. Саме стратегічно вивірені рішення зможуть позитивно вплинути не лише на інноваційний розвиток бізнес-структур, але й дадуть

зможу підвищити їх конкурентоспроможність на світових ринках, що позначиться на повосенних реаліях функціонування національної економіки та перспективах євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика стимулювання інноваційного підприємництва, зокрема в умовах діджиталізації досліджувалась у працях багатьох вітчизняних вчених, з-поміж яких О. Борисенко, З. Варналій, О. Гавриш, О. Григораш, О. Дмитрієва, М. Крупка, А. Кузнєцова, Т. Майорова, О. Савастєєва, Л. Шаталова та ін. Втім динамічні зміни у глобальному цифровому просторі та реалії війни зумовлюють необхідність у продовженні та розширенні відповідних наукових пошуків.

Мета дослідження: проаналізувати особливості застосування бюджетно-податкових інструментів у стимулюванні інноваційного розвитку підприємництва в умовах цифровізації національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Обґрунтування пріоритетів стимулювання інноваційного бізнесу першочергово потребує розуміння стану інноваційного середовища та його оцінки потенційними інвесторами, враховуючи корективи, зумовлені воєнним станом та новими загрозами і викликами. Оцінка сприятливості інвестиційно-інноваційного клімату країни традиційно відображена у численних міжнародних рейтингах та індексах, що дає змогу інвесторам, зокрема іноземним, прийняти рішення про вкладення коштів у відповідний бізнес. Для прикладу у міжнародному рейтингу Global Innovation Index, який характеризує соціально-економічні тенденції у різних країнах світу, за показником рівня розвитку інновацій за підсумками 2022 р. Україна займала 57 місце, продемонструвавши кращі показники випуску інноваційної продукції, ніж створення. За обсягами створення інновацій Україна займала 75 місце, що було вище, ніж у попередньому році, втім нижче показника 2020 р. У свою чергу за випуском інноваційної продукції – 48 місце, і це нижче, ніж у попередні два роки. Якщо порівнювати з іншими країнами світу, то необхідно відзначити, що Україна займає 4 місце серед 36 країн з доходом нижче середнього і 34 місце із 39 – серед країн Європи [11]. Такі рейтингові оцінки дають підстави стверджувати, що Україна має значний інноваційний потенціал, навіть незважаючи на війну, руйнування, втрату низки виробництв у багатьох ключових галузях. Втім тенденційною проблемою залишається прогрес в частині інноваційності вітчизняних суб'єктів господарювання, які часто не виявляють готовності фінансувати інноваційні проекти, купуючи готові інноваційні рішення або в принципі максимально відтягуючи модернізацію власних виробництв.

Розглядатимемо інноваційний розвиток підприємництва як певний поступальний процес, пов'язаний із підвищенням ефективності роботи суб'єктів господарювання за рахунок перманентного впровадження нововведень. Відповідно бізнес, що реалізує таку модель розвитку, – це власне і є інноваційні підприємства. Перед дослідженням тенденцій розвитку інноваційного підприємництва в Україні варто уточнити сутність останнього поняття, незважаючи на значну кількість дефініцій, адже серед науковців поширені різні за змістом підходи (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до визначення сутності поняття «інноваційне підприємство»

Автор	Дефініція
І. А. Павленко	Особлива підсистема економічних відносин, які формуються з приводу створення, впровадження та розширеного відтворення нововведень
Н. М. Сіренко О. І. Мельник	Система економічних відносин між виробниками інноваційного продукту та його споживачами з приводу створення ринку інновацій
М. В. Лукашина	Особливий вид комерційної діяльності, що має за мету одержання прибутку шляхом створення й активного поширення інновацій у всіх сферах економіки
О. Б. Бутнік-Сіверський	Використання інтелектуальної власності в господарській діяльності на умовах її комерціалізації з метою отримання прибутку
В. В. Зянько	Особливий вид господарської діяльності, орієнтований на інновації; діяльність зі створення чогось нового, постійного пошуку нових можливостей, впровадження нових проектів чи покращення існуючих

Джерело: складено на основі [5, с. 105–106].

Спільною для всіх підходів, наведених у табл. 1, є концептуальна позиція, що інноваційне підприємство – це вид господарської діяльності, який базується на створенні нових продуктів, технологій та послуг або ж на суттєвому вдосконаленні існуючих. Такі підприємства працюють в галузях, де є значні можливості для розроблення і впровадження нових продуктів, технологій і процесів, зосереджені на забезпеченні конкурентних переваг та здатні до адаптації до мінливого бізнес-середовища. Тобто можна стверджувати, що інноваційне підприємство як вид господарської діяльності реалізується інноваційними підприємствами. У свою чергу згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність», інноваційне

підприємство – підприємство чи об'єднання підприємств, що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти або продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 % його загального обсягу продукції або послуг [6]. Умовами функціонування інноваційного підприємництва є стабільність державної економічної та соціальної політики, пільговий податковий режим, ефективний та функціонуючий захист інтелектуального права, підприємницька ділова етика [2, с. 111]. Зрозуміло, що при цьому важливою є роль держави, що здійснює регулювання і стимулювання за допомогою бюджетно-податкових інструментів, які забезпечують фінансову підтримку розвитку інноваційної діяльності, що важливо, зважаючи також на тренди цифровізації, оскільки діджиталізація бізнесу потребує значних витрат та інвестицій. Водночас необхідність застосування, перелік та якісні характеристики таких інструментів, зважаючи на тенденції глобальної цифровізації, постійно варіюють.

Загалом бюджетно-податкове стимулювання – це комплекс заходів, які застосовує держава для забезпечення належного рівня фінансування певних галузей економіки та регулювання відносин між платниками податків і бюджетом. Як правило інструменти такого стимулювання охоплюють податкові пільги та знижки, програми кредитування, гранти і субсидії для підтримки певних галузей і секторів тощо, зокрема інноваційного підприємництва.

Роль бюджетно-податкових інструментів у регулюванні (як складовій управління розвитком) інноваційного підприємництва полягає в тому, щоб створювати сприятливі умови для розвитку інноваційних підприємств та забезпечувати їм доступ до фінансових ресурсів, інструментів кредитування тощо, що потенційно сприятиме використанню ресурсів іноземних інвесторів і грантових фондів. Останнє особливо актуально для стартапів, із яких фактично розпочинається розвиток інноваційних підприємств або ж які часто і є малими інноваційними підприємствами. Загалом перелічені інструменти можуть дати змогу залучити ресурси для розвитку нових технологій, продуктів та послуг, створення робочих місць та підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. Крім того, бюджетно-податкові інструменти за умови ефективного використання уможливають регулювання процесів фінансування та розподілу обмежених бюджетних ресурсів, що, своєю чергою, дозволяє досягати максимальної ефективності використання бюджетних ресурсів, надавати певні податкові пільги тощо, при цьому «не спотворюючи» конкурентні умови в країні. Вважаємо, що у контексті війни, необхідності перемоги та як наслідок повоєнного відновлення, яке відбуватиметься в умовах цифровізації національної і глобальної економіки, підвищення конкуренції на світових ринках вимагатиме зростання рівня інноваційності українського бізнесу, інакше він або частково закритється, або ж буде орієнтований значною мірою на випуск неконкурентоздатної продукції. Це уже може становити пряму загрозу національній безпеці.

Для більш ефективного використання інструментів бюджетно-податкового регулювання і стимулювання державою або ж муніципалітетами, необхідно коректно оцінювати інноваційну активність вітчизняного бізнесу (рис. 1).

Рис. 1. Кількість інноваційно активних підприємств в Україні у 2016–2020 рр.

Джерело: побудовано на основі [4].

Актуальною проблемою, як видно із рис. 1, є зниження інноваційної активності підприємств в Україні. Потенційно з-поміж причин цього є дефіцит фінансування, високі податкові ставки за кредитами,

нераціональна і недієва державна політика підтримки інноваційного розвитку підприємництва, проблеми інституційно-правового характеру, нерозуміння ролі стартап-екосистеми для стимулювання розробників, інноваторів, серед яких молоді вчені, талановиті студенти тощо, які згодом можуть започатковувати успішний бізнес. Найбільше скорочення стосується підприємств, що впроваджують нові організаційні методи та нові методики маркетингу (рис. 1). За регіональним розподілом найбільша кількість інноваційно активних підприємств припадає на Київську, Дніпропетровську, Запорізьку, Харківську, Львівську, Одеську області та м. Київ. Поряд з вказаними недоліками, серед інших чинників стримування інноваційної діяльності промислових підприємств окремі вчені виділяють відсутність чіткого комплексу державних заходів у цьому напрямі, необхідність значних витрат на інновації, несприятливий інвестиційний клімат, відсутність внутрішньо-системної комунікації між суб'єктами господарювання з різних сфер, слабкість наукової складової виробничої діяльності, тривалий строк окупності інвестиційних проектів, занадто високий рівень властивого їм ризику та низький рівень державної фінансової підтримки [8]. Власне щодо рівня державної фінансової підтримки, то проблеми в цьому контексті підтверджуються структурою витрат підприємств на інновації у 2015–2020 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Витрати підприємств на інновації за джерелами фінансування у 2015–2020 рр.

Роки	Власні кошти підприємств		Кошти державного бюджету		Кошти інвесторів-нерезидентів		Кошти з інших джерел		Всього
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	
2015	13427	97,20	55,1	0,40	58,6	0,42	273	1,98	13813,7
2016	22036	94,86	179	0,77	23,4	0,10	991,1	4,27	23229,5
2017	7704,1	84,50	227,3	2,49	107,8	1,18	1078,3	11,83	9117,5
2018	10742	88,19	639,1	5,25	107	0,88	692	5,68	12180,1
2019	12474,9	87,72	556,5	3,91	42,5	0,30	1147	8,07	14220,9
2020	12297,7	85,36	279,5	1,94	125,3	0,87	1704,2	11,83	14406,7

Джерело: побудовано на основі [4].

Відтак, частка фінансування інновацій промислових підприємств за власні кошти хоча і варіює, але все ж є найбільшою, при цьому вона мала тенденцію до зниження у 2020 р. порівняно з 2015 р. (табл. 2). Частка видатків з державного бюджету, починаючи із 2015 р., зростала, досягнувши максимального значення 5,25 % у 2018 р., проте відтоді лише знижувалась, втім вона мізерна в загальній структурі джерел фінансування. Тобто основний тягар фінансування безпосередньо на підприємствах. Для держави складність здійснення конкретних заходів фінансової політики полягає у збалансуванні інструментів бюджетного і податкового регулювання інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, при чому у такий спосіб, щоб стимулюючі заходи не порушували конкурентних засад розвитку економіки.

Зрозуміло, що в умовах війни Україна оптимізує фінансування витрат, пов'язаних із обороною країни, проте підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку, формування стартап-екосистеми як основи інноваційного підприємництва буде запорукою практичної реалізації моделі інноваційного розвитку у бізнесі, уже враховуючи необхідність повоєнної відбудови та максимального використання здобутків цифровізації у різних сферах життєдіяльності. Такі види науково-технічної та інноваційної діяльності, як науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, розроблення технологій та розширення раніше освоєних виробництв на базі принципово нових рішень, акселерація та інкубація стартапів у передових з точки зору державних пріоритетів галузях і секторах національної економіки, формуватимуть підґрунтя для реалізації підприємницького потенціалу України, розвитку релокованого бізнесу, повернення громадян України та залученню фінансових ресурсів з-за кордону.

Якщо аналізувати інститути, які впливають на інноваційне підприємництво в Україні в межах своїх повноважень, як суб'єкти регулювання інноваційної активності ділових одиниць в державі, то можна вважати, що таке інституційне середовище формується за рахунок міністерств та відомств, парламенту на державному рівні, а також на рівні муніципалітетів (територіальних громад), втім останні мають суттєво обмежені повноваження в частині впровадження бюджетно-податкових стимулів. Однак територіальні громади за рахунок місцевих податків і зборів, а також, головним чином, якщо звичайно йдеться про фінансово спроможні муніципалітети, за рахунок власних фінансових ресурсів все ж можуть певною мірою впливати на створення сприятливих умов чи підтримку в певний спосіб інноваційно орієнтованих підприємств, які працюють і сплачують податки в громаді. Суб'єктами впливу на державному рівні

є Президент України та Верховна Рада України, КМУ, які затверджують пріоритетні напрями інноваційної діяльності (відображаються у однойменному законі). Суб'єктами впливу на державному рівні є конкретні міністерства та відомства, серед яких Міністерство освіти і науки України, Міністерство економіки України, Міністерство фінансів України та ін. Обласні державні адміністрації на місцях відповідно забезпечують реалізацію тих чи інших програм і стратегій, ухвалених на рівні держави. У межах загальнодержавних пріоритетів обласні адміністрації можуть розробляти (конкретизувати) та впроваджують галузеві програми інноваційного розвитку, а також стимулювати розвиток науки та техніки у регіональних наукових та освітніх закладах, здійснюючи, скажімо, відбір інноваційних проектів для фінансової підтримки на конкурсній основі.

На наш погляд, саме така грантова за своїм характером конкурсна підтримка (за умови прозорості конкурсів, їх публічності, зрозумілості цілей та майбутніх результатів) може стати вагомим інструментом бюджетного стимулювання конкретних інноваційних проектів в регіонах. Як приклад потрібно відзначити позитивну практику конкурсного фінансування (безповоротна фінансова допомога) інноваційних проектів Львівською обласною державною адміністрацією в межах програми підтримки інноваційних проектів спільно із Львівською обласною радою, що здійснюється, починаючи із 2021 р. Важливо, що при цьому є умова співфінансування проекту, тобто частину коштів переможцю виділяють із обласного бюджету, а іншу дає бізнес, який погодився на співпрацю щодо реалізації певного проекту. Важливо, що деякі проекти уже орієнтовані на розвиток військового потенціалу і післявоєнне відновлення регіону та країни. На нашу думку, запровадження і розширення такої практики на рівні регіонів давало б змогу відбирати кращі проекти і реалізовувати їх, при цьому це не потребує значних ресурсів та з точки зору ефективності використання інструментів бюджетної підтримки у деяких випадках може бути навіть дієвішим, аніж аналогічні заходи на рівні держави. Доцільно наголосити також на розумінні на рівні держави ролі інтеграції в триаді освіта-наука-бізнес задля перемоги та відновлення економічного зростання після війни, без чого неможливий інноваційний розвиток підприємництва. Одним із аргументів на користь цього є введення навесні 2023 р. посади Віцепрем'єр-міністра з інновацій, розвитку освіти, науки та технологій України, яку зайняв М. Федоров, що водночас є Міністром цифрової трансформації України. Покладення відповідних координуючих функцій на М. Федорова, а також концептуальна візія ролі інновацій, освіти, науки і цифрових технологій та синергетичного ефекту від їх взаємодії для української економіки і соціуму є важливими рішеннями. Цінність їх і в тому, що вони ухвалюються в умовах війни з розумінням пріоритетів і передумов для відновлення країни. Можна вважати, що в Україні відбувається певна інституційна модернізація системи регулювання (стимулювання) інноваційного розвитку підприємництва, яка, на наш погляд, власне повинна передбачати трансформацію візії в частині інститутів регулювання, модернізації нормативно-правової бази, формування інноваційної культури, процес чого загалом запущений на різних рівнях.

Проведення аналізу статистичних показників функціонування інноваційних підприємств в Україні дає науково-аналітичне підґрунтя для детальнішого вивчення бюджетно-податкових інструментів, які застосовує держава для стимулювання підприємництва. Ці інструменти можуть охоплювати різні види державної підтримки, такі як дотації, субсидії, податкові кредити, податкові пільги та інші механізми, що сприяють підвищенню інвестиційної привабливості інноваційного бізнесу (рис. 2).

Рис. 2. Класифікація бюджетно-податкових інструментів стимулювання інноваційного розвитку підприємництва

Джерело: побудовано на основі [3].

Як видно із рис. 2, класифікація бюджетно-податкових інструментів є достатньо узагальненою, втім законодавством чітко передбачені конкретні інструменти стимулювання. Так у Законі України «Про інноваційну діяльність» визначено, що суб'єктам інноваційної діяльності для виконання ними інноваційних проектів може бути надана фінансова підтримка шляхом [6]:

- повного безвідсоткового кредитування пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України та коштів місцевих бюджетів;
- часткового (до 50 %) безвідсоткового кредитування інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України та коштів місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і інших суб'єктів інноваційної діяльності;
- повної чи часткової компенсації за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів, відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів;
- надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів;
- майнового страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України «Про страхування».

Тобто в більшості це і є передбачені законодавством бюджетні інструменти стимулювання розвитку інноваційного підприємництва. При цьому на сьогодні в Україні існує ряд програм та ініціатив, які спрямовані на підтримку інноваційних підприємств, частина з яких була впроваджена відносно недавно. Розглянемо конкретні приклади використання бюджетно-податкових інструментів, які застосовуються в Україні, у тім числі з метою стимулювання розвитку інноваційного підприємництва, які, зокрема, частково і здійснюються в межах передбачених профільним законом засад стимулювання інноваційної діяльності, що розглянуті вище.

Так державне цільове програмування використовується як один з інструментів залучення та використання фінансових ресурсів з метою задоволення важливих потреб держави. В Україні прийнято низку державних цільових програм, з них лише кілька у сфері науки та техніки, проте більшість так і не досягла поставлених цілей, що ставить під сумнів їх ефективність та доцільність. Розподіл бюджетних коштів за цими програмами підтверджує важливість відповідних проблем, але контроль за їх витрачанням є не ефективним. Не здійснюється належний аналіз досягнення мети програми, обсяги фінансування не відповідають реальним можливостям, не враховуються ефекти для суміжних галузей, тому такий інструмент не можна назвати дієвим. Втім відносно успішними можна все ж вважати державні програми «Доступні кредити 5–7–9 %» та «Доступний фінансовий лізинг 6–7–9 %». Вони були впроваджені з метою стимулювання в тім числі інноваційної активності підприємництва. Водночас задекларовані цілі були ширшими – це сприяння розвитку суб'єктів підприємництва, впровадження інновацій, збільшення обсягів виробництва, експорту, імпортозаміщення, високотехнологічного виробництва, енергоефективності, а також сприяння створенню нових робочих місць та підприємств, поверненню трудових мігрантів до України. Особливість такого фінансування полягає в тому, що кредитні гарантії, які надає держава за кредитами, дозволяють компенсувати кредитний ризик, зокрема для новостворених підприємств, які не мають достатньо майна для застави. Завдяки таким гарантіям держава допомагає малим підприємствам залучати кредити від банків, що зменшує фінансовий ризик для них. Тобто державна підтримка реалізується за рахунок кредитних гарантій та компенсації процентів за кредитами, що сприяє зменшенню фінансового навантаження на бізнес. Втім виснаження власних фінансових ресурсів та залучення позикового капіталу стали причиною погіршення фінансового стану багатьох підприємств в Україні, що, на думку фахівців, все ж примушує їх шукати альтернативні механізми фінансування інноваційної діяльності [1, с. 24]. Відтак, у випадку проаналізованого прикладу стимулювання використовуються фактично два інструменти бюджетної підтримки – це гарантії та часткова компенсація відсотків, сплачуваних банкам суб'єктами господарювання, що загалом поширені і в зарубіжній практиці.

Вважалося, що Україна може забезпечити підтримку розвитку інноваційного підприємництва за допомогою фінансово-кредитних установ, таких як Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, яка забезпечує фінансування та адміністративну підтримку інноваційних проектів з використанням тимчасових, цільових та поворотних коштів. Ця установа відповідає за відбір та фінансування інноваційних та інвестиційних проектів та програм, а також за розвиток інноваційної інфраструктури та контроль за ефективністю реалізації проектів. Вона співпрацює з міжнародними фінансовими організаціями та залучає фінансові ресурси в економіку України. Однак дієвість цих структур, незважаючи на тривалий проміжок часу, протягом якого вони функціонують, під питанням, на наш погляд, їх функціонування потребує

інституційно-правового перегляду статусу, інструментів підтримки інноваторів і реальних механізмів впливу на інноваційну діяльність в країні.

З метою стимулювання інновацій на підприємствах малого та середнього бізнесу Міністерство фінансів України створило і 2019 р. запустило державний Фонд розвитку інновацій (Український фонд стартапів (Ukrainian Startup Fund)), який знаходиться у сфері управління Міністерства цифрової трансформації. Фонд має на меті допомагати у комерціалізації вітчизняних інноваційних розробок та випуску на внутрішній і зовнішній ринок нових технологій, товарів чи послуг. Для досягнення цієї мети фонд надає фінансову, технічну та консультаційну допомогу стартапам на ранній стадії їх розвитку, активно залучає приватних партнерів та інвесторів. Державний Фонд розвитку інновацій має статутний капітал у розмірі 440 млн грн, який формується за рахунок коштів державного бюджету, добровільних пожертв та благодійних внесків. Цільовими секторами для отримання грантової підтримки є розробки у сфері військових технологій, IT-технологій, HR-технологій, агротехнологій, штучного інтелекту, великих даних, енергетики та екології. Для отримання фінансування стартапи можуть звернутись до фонду і взяти участь у конкурсі на отримання грантів. Процес відбору стартапів здійснюється на конкурсній основі, де компанії оцінюються та обираються радою незалежних експертів. На стадії pre-seed (передпосівна) стартап може отримати грант на суму 25 тис. дол. США, на стадії seed (посівна) – 50 тис. дол. США. Загалом до початку війни Фонд профінансував понад 250 українських стартапів на суму більш як 6,4 млн дол. США. Було проведено 37 пітч-днів за участі 413 стартапів, а кількість поданих заявок на участь у грантових програмах перевищила 4,5 тис. [12]. Таким чином, оцінюючи діяльність Українського фонду стартапів безумовно як ефективну, вважаємо, що роль грантового фінансування у вітчизняних реаліях суттєво недооцінена. У цьому випадку, враховуючи залученість державних коштів у статутний капітал Фонду, саме вони є інструментом бюджетного стимулювання. На наше переконання, йдеться не тільки про недостатність механізмів державного грантового фінансування (Фонд фактично чи не єдиний приклад такого фінансування на загальнодержавному рівні, якщо не враховувати різні програми на рівні регіонів, приклади яких на Львівщині уже згадувались, котрих також обмаль), але й в принципі про обмежені можливості для українських стартапів користуватись послугами різних грантових фондів і схожих механізмів грантової підтримки власного інноваційного бізнесу, який лише зароджується (на посівній і передпосівній стадії інвестування). Відтак, ресурсів Українського фонду стартапів, який всіляко їх нарощує, зокрема уже у 2023 р. залучив іноземні кошти, недостатньо для загальнодержавного ефекту. Інструменти грантового і конкурсного фінансування ефективні, зважаючи на оперативність, гнучкість, прозорість і можливості випробувати «власні сили» для креативної молоді, студентів зокрема, а також усіх, хто потенційно може згодом розвинути успіх і створити інноваційне підприємство. Зокрема, інструменти бюджетного стимулювання могли б бути використані для формування статутного капіталу і запуску аналогічних Фонду стартапів ефективних інституцій.

Щодо податкового стимулювання інноваційної активності підприємств в Україні, то основним інструментом, визначеним Законом України «Про інноваційну діяльність», є встановлення податкових пільг суб'єктам господарювання, які займаються інноваційною діяльністю. Так, наприклад, згідно з Податковим кодексом, передбачається, що отримані в безповоротному порядку кошти від Українського фонду стартапів не зараховуються до загальної суми оподаткованого доходу платників податку на доходи фізичних осіб та у доходах платників єдиного податку першої – третьої груп. Це означає, що такі платники податку можуть отримати пільгове оподаткування, яке полягає у зменшенні бази оподаткування на отриману суму коштів від фонду стартапів [12]. Тобто йдеться про податкову знижку, яка фактично разом із податковим кредитом, звільненням від сплати податків, зменшенням ставки оподаткування і передбачена у Податковому кодексі України. Тобто останній регламентує можливість використання податкових пільг в розрізі власне цих перелічених їх різновидів, що й формує підґрунтя для їх застосування як інструментів стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в тому числі.

В умовах глобальної цифровізації здійснюється поступове реформування податкової системи також і за рахунок удосконалення інструментів, які призначені для стимулювання цифрових бізнес-моделей, що активно використовуються сучасними підприємствами-інноваторами. Таким прикладом можна вважати запровадження в Україні у 2022–2023 рр. спеціального правового режиму «Дія.City». Він передбачає спрощену процедуру реєстрації та ведення бізнесу, а також низку податкових пільг для компаній, які працюють у сфері інновацій. Однією з особливостей «Дія.City» є те, що в рамках режиму підприємці можуть працювати з іноземними інвесторами та залучати їхні інвестиції, що мало б дати змогу збільшити обсяги інвестиційного капіталу в Україні. Також «Дія.City» мав би забезпечити підтримку стартапів та інноваційних компаній шляхом надання їм доступу до інфраструктури, експертної підтримки та розвитку мережі бізнес-інкубаторів [1]. Тобто «Дія.City» має стати важливим інструментом для стимулювання інноваційної активності в Україні, оскільки дозволяв би підтримати молоді та інноваційні компанії, сприяв

би залученню інвестицій та підвищенню конкурентоспроможності української економіки в глобальному масштабі. Втім перспективи використання такого режиму, на наш погляд, певною мірою суперечливі, відтак, лише за підсумками кількох років роботи можна буде оцінити ефективність цього інструментарію.

Загалом податкові преференції інноваційним підприємствам є досить обмеженими та мають низький рівень ефективності, а в багатьох випадках підставами надання податкових пільг є угоди між урядом України та урядами інших держав та між урядом України та міжнародними організаціями (наприклад, якщо йдеться про іноземні гранти тощо). Втім використання зарубіжного досвіду може дати позитивний ефект в частині стимулювання інноваційної діяльності, зокрема йдеться про такі інструменти, як інвестиційна податкова знижка, податковий кредит, прискорення амортизації основних засобів, пов'язаних з дослідженнями та розробками, окремі з яких, як зазначено вище, регламентовані у Податковому кодексі. Так у зарубіжній практиці інвестиційна знижка є важливим інструментом стимулювання інноваційної діяльності. Її суть полягає у зменшенні бази оподаткування на обсяг здійснених в звітному періоді інвестиційних витрат інноваційного характеру. Податковий кредит у свою чергу передбачає зменшення податку на прибуток (податкового зобов'язання) на суму витрат на НДДКР, що має цільову спрямованість. Різниця між витратами на НДДКР підприємства попереднього та звітного періодів є розміром податкового кредиту при сплаті податку на прибуток за результатами діяльності звітного періоду. Ця пільга має поворотний, строковий та платний характер, але відсоткова ставка нижча за ринкову [9, с. 305].

Цікавим з науково-прикладного погляду напрямом модернізації підтримки інноваційного бізнесу, зокрема стартапів та загалом усіх новостворених підприємств, став законопроект № 2615 про внесення змін до Податкового кодексу України щодо встановлення спеціального податкового режиму, метою якого було задекларовано запровадження нової 5 групи для фізичних осіб-підприємців з дев'ятимісячною пільговою ставкою 0 % для єдиного податку. Обмеженням є обсяг доходу протягом перших дев'яти місяців у розмірі не більше 300 тис. грн, обов'язкова умова – використання реєстраторів розрахункових операцій та після закінчення пільгового періоду перехід в межах місяця на іншу групу оподаткування. Наразі законопроект зареєстрований у Верховній Раді, поки що не відкликаний та досі перебуває на розгляді [7]. На нашу думку, його прийняття сумнівне з огляду на суперечливість положень, втім він заслуговує уваги концептуально, враховуючи спрямованість на вирішення існуючих проблем стимулювання інноваторів. У разі доопрацювання окремі положення законопроекту, можливо, і могли б бути практично реалізовані.

Розвиток інноваційного підприємництва є одним з ключових факторів стійкості економічного зростання в сучасних умовах, зважаючи на необхідність післявоєнного відновлення країни та тренди цифровізації. Проте для ефективного використання потенціалу інноваторів та стимулювання інноваційного розвитку підприємництва необхідні суттєві зміни в системі підтримки інноваційної активності. Як видно із проведеного аналізу, діюча модель, якщо її можна концептуально так назвати, має багато системних недоліків, таких як недостатність фінансування, відсутність системи оцінки ефективності, дефіцит дієвих механізмів взаємодії з науково-дослідними установами та закладами вищої освіти, дисбаланси у передбачених малодієвих інструментах бюджетно-податкової підтримки. Тому реформування та пошук альтернативних напрямів стимулювання інноваційного підприємництва є важливим завданням, яке потребує комплексного концептуального та інституційно модернізованого підходу, а також врахування найбільш актуальних потреб галузей і секторів національної економіки та суспільства, яке цифровізується. Водночас необхідно забезпечити доступ до фінансових ресурсів та інфраструктури для потенційно інноваційно активних підприємств, зокрема стартапів, які або уже зареєстровані як суб'єкти господарювання, або ж аналізують таку можливість та обирають систему оподаткування. Розвиток фондів підтримки інноваційних стартапів, за прикладом Українського фонду стартапів, також має важливе значення в цьому процесі, адже, вважаємо, саме грантове фінансування є одним із найперспективніших інструментів прозорої цільової підтримки інноваторів, стартапів, особливо зважаючи на можливості відбору за галузевою ознакою тощо. Створенню сприятливих умов для розвитку нових технологій та інноваційних продуктів має сприяти підвищення ефективності використання бюджетно-податкових інструментів стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в умовах подальшої цифровізації. Таке зростання дієвості разом із узгодженням впливу інструментів стимулювання, зважаючи на очікуваний синергетичний ефект, можливе у разі:

- оптимізації механізмів контролю прозорості і оцінки ефективності у випадку надання певних податкових пільг чи бюджетного фінансування (встановлення чітких критеріїв відбору проєктів та моніторингу їх виконання незалежно від характеру залучення коштів) підприємств для зниження ризиків та забезпечення інвестиційної привабливості бізнесу для зарубіжних інвесторів;

- підвищення рівня інформованості, зокрема покращення доступу до інформації про наявні державні програми підтримки, зокрема через відкриті бази даних та веб-портали, спрощення алгоритмів реєстрації на них, маркетингові стимули;

– удосконалення механізму підтримки інноваційних підприємств за рахунок гарантованих позик, компенсації відсотків, сплачуваних інноваторами банкам, цільового субсидювання та бюджетного фінансування, активізація використання бізнес-центрів, наукових і технопарків, бізнес-інкубаторів, акселераторів;

– забезпечення доступності податкових пільг інноваційним підприємствам, мінімізація зловживань при використанні податкових інструментів, зокрема перегляд концепції законопроекту про створення 5 групи ФОП для стартапів, з метою підтримки інноваційного бізнесу за рахунок зменшення податкового навантаження, адаптація інших механізмів такого стимулювання, які були б прозорі та не спотворювали конкурентні засади функціонування економіки України (збалансоване розширення податкових пільг, використання інвестиційних податкових кредитів, податкових канікул та дослідницьких податкових знижок тощо, однак йдеться не просто про їх формальне передбачення у законодавстві, а власне про ефективне прозоре прикладне застосування);

– розширення практики грантового фінансування за прикладом Українського фонду стартапів (в частині державної підтримки) та залучення грантодавців з-за кордону або ж підтримка інноваторів в разі їх участі у іноземних грантових програмах задля формування унікальної стартап-екосистеми (як частини національної інноваційної екосистеми) і прогресу молодих інноваторів та бізнесу на посівній і передпосівній стадії інвестування в стартапи.

Висновки. Інноваційне підприємництво в сучасних умовах є ключовим фактором розвитку національної економіки та її післявоєнного відновлення. Застосування бюджетно-податкових інструментів для стимулювання інноваційної активності в умовах цифровізації національної економіки є особливо важливим, оскільки цифрові технології стають все більш значущими у громадському та бізнес-секторі. Саме державна підтримка може сприяти інноваційним підприємствам у реалізації їх потенціалу у різних галузях економіки, особливо висококонкурентних на міжнародному рівні. Збалансоване узгоджене застосування інструментів бюджетно-податкового стимулювання за обґрунтованої стратегічної візії заходів державної політики є одним із викликів для сучасного етапу трансформації економіки України та суспільства в умовах війни. Перспективи для подальших наукових розвідок формує поглиблене вивчення можливостей використання податкових пільг з огляду на суперечності та дискусійність та грантової підтримки для стимулювання інноваційного розвитку підприємництва і забезпечення зростання національної економіки за нинішніх загроз безпеці України.

Література:

1. Борисенко О. П. Фінансові механізми державної підтримки інноваційного розвитку підприємництва в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. № 2022. № 3 (34). С. 20–26.

Borysenko, O.P. (2022). Finansovi mekhanizmy derzhavnoi pidtrymky innovatsiinoho rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini [Financial mechanisms of state support for innovative development of entrepreneurship in Ukraine]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia* [Public administration and customs administration], 3 (34), 20–26.

2. Гавриш О. М., Пильнова В. П., Пісковець О. В. Інноваційне підприємництво: сутність, значення та проблеми в сучасних умовах функціонування. *Економіка та держава*. 2020. № 12. С. 109–113.

Havrysh, O.M., Pylnova, V.P., Piskovets, O.V. (2020). Innovatsiine pidpriemnytstvo: sutnist, znachennia ta problemy v suchasnykh umovakh funktsionuvannia [Innovative entrepreneurship: essence, meaning and problems in modern operating conditions]. *Ekonomika ta derzhava* [Economy and the state], 12, 109–113.

3. Григораш О. В. Державна підтримка та бюджетно-податкові важелі стимулювання розвитку малого підприємництва. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4649>

Hryhorash, O.V. (2015). Derzhavna pidtrymka ta biudzhethno-podatkovy vazheli stymuliuвання rozvytku maloho pidpriemnytstva [State support and budgetary and tax levers for stimulating the development of small businesses]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy], 12. <<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4649>> (June 2023) [in Ukrainian].

4. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua>

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. <<https://ukrstat.gov.ua>> (June 2023) [in Ukrainian].

5. Дмитрієва О. І. Тенденції розвитку інноваційного підприємництва та стартап проектів в Україні. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2022. № 28. С. 104–118.

Dmytriieva, O.I. (2022). Tendentsii rozvytku innovatsiinoho pidpriemnytstva ta startup proektiv v Ukraini [Trends in the development of innovative entrepreneurship and startup projects in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva* [Problems and prospects of entrepreneurship development], 28, 104–118.

6. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 року № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

Zakon Ukrainy «Pro innovatsiinu diialnist» [Law of Ukraine "On Innovative Activity"] vid 4 lypnia 2002 roku № 40-IV. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>> (June 2023) [in Ukrainian].

7. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua>

Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://www.rada.gov.ua>> (June 2023) [in Ukrainian].

8. Савастеева О. М., Журавльова Т. О., Склярів Д. Ю. Державна фінансова підтримка інноваційної діяльності в національних умовах діяльності неіндустріального розвитку. *Економіка та суспільство*. 2022. № 35. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1088>

Savastieieva, O.M. Zhuravlova, T.O. Skliarov, D.Yu. (2022). Derzhavna finansova pidtrymka innovatsiinoi diialnosti v natsionalnykh umovakh diialnosti neindustrialnoho rozvytku [State financial support for innovative activities in the national conditions of neo-industrial development]. *Ekonomika ta suspilstvo* [Economy and society], 35. <<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1088>> (June 2023) [in Ukrainian].

9. Шаталова Л. С. Особливості стимулювання інноваційної діяльності в Україні. *Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 12 березня 2021 р.). 2021. С. 304–306.

Shatalova, L.S. (2021). Osoblyvosti stymuliuvannia innovatsiinoi diialnosti v Ukraini [Peculiarities of stimulating innovative activity in Ukraine]. *Suchasni tendentsii rozvytku finansovykh ta innovatsiino-investytsiinykh protsesiv v Ukraini: materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Modern trends in the development of financial and innovation-investment processes in Ukraine: materials of the 4th International Scientific and Practical Conference] (m. Vinnytsia, 12 bereznia 2021 roku), 304-306.

10. Duravkin, P. (2022). Tax Incentives for Innovative Activities. *L. & Innovative Soc'y*,32. <<https://apir.org.ua/index.php/lais/article/view/386>>

Duravkin, P. (2022). Tax Incentives for Innovative Activities. *L. & Innovative Soc'y*,32. <<https://apir.org.ua/index.php/lais/article/view/386>> (June 2023) [in English].

11. Global Innovation Index 2022. <<https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo- pub-2000-2022-en-main-report-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf>>

Global Innovation Index 2022. <<https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo- pub-2000-2022-en-main-report-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf>> (June 2023) [in English].

12. Ukrainian Startup Fund. <<https://usf.com.ua/>>

Ukrainian Startup Fund. <<https://usf.com.ua/>> (June 2023) [in English].